

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta

Lausunto Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen valmistelutyön taustaksi

Kalevi Sorsa -säätö kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukseen liittyen. Esitämme alla kolme tulevaisuushaastetta valiokunnan valmisteluprosessin taustaksi.

1. Millä toimilla valtiot voivat vähentää eriarvoisuutta?

Vuonna 2008 alkaneen kansainvälisen finanssikriisin jälkimainingeissa länsimaissa nousi kasvava huoli markkinatalouden aiheuttamista yhteiskunnallisista ongelmista. Erityisesti eriarvoisuuden kasvu koetaan uhkana paitsi talousjärjestelmän toimivuudelle myös yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumiselle. Valtion ja markkinoiden välisessä alati muuttuvassa vuorovaikutussuhteessa on nähtävissä kallistumista aktiivisen valtion suuntaan, jota koronapandemia ja sen vaatimat valtiojohtoiset kriisitoimet ovat osaltaan vauhdittaneet. Vapaat markkinat eivät kykene estämään eriarvoisuuden kasvua, joten tarve eriarvoisuutta vähentävälle politiikkatoimille on ilmeinen.

Verotus on yksi valtioiden tärkeimpiä keinoja tulo- ja varallisuuserojen tasaamiseen. Euroopan unionin (EU) tulevaisuusfoorumin kansalaispaneeli ehdottaa verotuksen painopisteen siirtämistä tuloverotuksesta kohti suuria saastuttajia, digitaalisen talouden suuryrityksiä ja verosuunnittelua harjoittavia toimijoita. Kansalaispaneelin esityksen taustalla on tarve rahoittaa julkisia investointeja vihreään siirtymään ja digitalisaatioon. Toinen verotuksellinen näkökulma nousee kasvaneista varallisuuseroista ja sen synnyttämästä keskustelusta varallisuusveron tarpeellisuudesta. Suomi lakkautti varallisuusveron vuonna 2006, mutta EU:n tasolla on herännyt uutta keskustelua määräaikaisen varallisuusveron säätämisestä. Määräaikainen EU:n laajuinen varallisuusvero rahoittaisi osaltaan julkisia investointeja, joilla vauhditettaisiin siirtymää hiilivapaaseen talouteen ja hoidettaisiin koronapandemian jälkivaikutuksia.

Taloudellisen eriarvoisuuden taustalla vaikuttaa työmarkkinoiden ja elinkeinorakenteen muutos. Tuotannon globalisaatio ja automatisoituminen ovat vähentäneet korkean lisäarvon teollisuustyötä länsimaissa ja vastaavasti lisänneet matalapalkkaisia ja epävarmoja palvelualan töitä. Tulo- ja varallisuuserojen kaventamiseksi tarvitaan julkisia ja yksityisiä investointeja, joiden hyötyjä jakaisivat myös työntekijät parempina palkkoina ja työoloina. Valtioiden ja EU:n on mahdollista kannustaa yksityisen sektorin investointeja nykyistä kunnianhimoisemmalla innovaatiopolitiikalla. Esimerkiksi julkiset investoinnit koulutukseen vahvistavat teknologiavetoisilla aloilla tarvittavia työelämätaitoja, joka puolestaan luo yrityksille kannusteita ja mahdollisuuksia luoda korkean osaamisen työpaikkoja.

2. Miten varmistetaan oikeudenmukainen siirtymä ekologisesti kestäväan yhteiskuntamalliin?

Globaali ympäristökriisi, jonka keskeisimpiä ilmenemismuotoja ovat ilmastonmuutos ja luontokato, muodostaa moninaisia uhkia terveydelle, hyvinvoinnille, taloudelle ja yhteiskuntien vakaudelle. Jotta ympäristökriisin syveneminen voidaan estää tulevina vuosikymmeninä, teollisuusmaiden tulee toimia suunnannäyttäjinä siirtymässä kohti ekologisesti kestäväan yhteiskuntamallia. Siirtymän toteuttamisessa on tärkeää varmistaa, että politiikkatoimet ja niiden vaikutukset ovat sosiaalisesti oikeudenmukaisia.

Oikeudenmukaisen siirtymän puolesta puhuu normatiivinen näkökulma, jossa oikeudenmukaisuus on itsessään arvokas yhteiskunnallinen tavoite. Tämän rinnalla on instrumentaalinen näkökulma, jossa oikeudenmukaisuus on välttämätön ennakkoehto onnistuneen ekologisten siirtymän toteuttamiselle. Suomen kaltaisissa demokraattisissa valtioissa politiikkatoimet vaativat taakseen riittävän suuren poliittisen

kannatuksen. Kokemus resurssien ja taakan jakautumisesta oikeudenmukaisesti on täten pitkäjänteisen ekologisen politiikan edellytys. Ekologinen siirtymä liian kovilla ehdoilla – esimerkiksi ilman energian hintakustannuksien kompensointia tai ilman tukitoimia aloille, joissa ilmastotoimet johtavat työpaikkojen menetyksiin – toimii todennäköisesti itseään vastaan. On olemassa suuri riski, että epäoikeudenmukaisiksi koetut politiikkatoimet nostavat lyhyen aikavälin taloudelliset intressit (työpaikat, hinnat, jne.) esteiksi ekologista kestävyyttä edistäville uudistuksille.

Oikeudenmukaisen siirtymän käsite avaa kysymyksiä siitä, miten välttämättömän ekologisen siirtymän rinnalla säilytetään demokraattinen luottamus politiikkatoimien oikeudenmukaisuuteen. Kansainvälisen politiikan virtaukset voivat vaihtelevasti syödä uskoa ekologisen siirtymän mahdollisuuteen, jolloin poliittisena vastareaktiona saattaa korostua yksinkertainen kansallisen edun näkökulma. Oikeudenmukaista siirtymää tulee siis tarkastella paitsi valtioiden sisäisenä kysymyksenä myös globaalin oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: teollisuusmaissa, kehittyvissä maissa ja niiden välisissä suhteissa.

3. Miten kansainvälistä muuttoliikettä koskevaa järjestelmää tulisi kehittää?

Maailman väestöstä 3,6 prosenttia on siirtolaisia, ja heidän määränsä kasvaa. Maailmassa on tällä hetkellä myös enemmän pakolaisia kuin koskaan aikaisemmin, yli 80 miljoonaa. Muuttoliike ja pakolaisuus eivät ole vähenemässä tulevaisuuden maailmassa, jossa muun muassa ilmastonmuutos muuttaa monia alueita asumis- ja viljelykelvottomiksi. Ilmastonmuutoksella on myös vaikutuksia konflikteihin ja valtioiden vakauteen. Ruokaturvan heikkeneminen ja maatalouden edellytysten rapistuminen johtavat yhteiskunnallisten tilanteiden kärjistymiseen, joka osaltaan edesauttaa konfliktien syntymistä ja siihen liittyvää pakolaisuutta.

Nykyinen turvapaikkajärjestelmä perustuu YK:n pakolaissopimukseen vuodelta 1951 ja määrittelee pakolaisen ihmiseksi, jota vainotaan hänen alkuperänsä, kansallisuutensa, uskontonsa, yhteiskunnallisen ryhmänsä tai poliittisen mielipiteensä perusteella. Ympäristön muutosten tai ympäristökatastrofien takia pakenevat ihmiset eivät sovi tähän määritelmään. Joissakin maissa on luotu alustavia järjestelmiä, joissa ympäristösyistä pakeneva voi saada oleskeluluvan sen perusteella, mutta tämä on toistaiseksi harvinaista. Koska pakolaissopimukset sopivat huonosti ilmastonmuutoksen vuoksi pakeneviin, heidän tarpeisiinsa voisi vastata nykyistä joustavammalla siirtolaispolitiikalla, joka mahdollistaisi ihmisten liikkumisen eri syistä ja tarvittaessa kausityön kaukana perheestä, esimerkiksi humanitaarisilla viisumeilla tai muulla ympäristötuhon syyt huomioivalla järjestelyllä.

Samaan aikaan kun moni lähtee kotimaastaan globaalista etelästä ilmastonmuutoksen vaikutusten tai taloudellisen näköalattomuuden vuoksi, monet maat globaalissa pohjoisessa painivat ikääntyvän väestön ja vähenevän veropohjan aiheuttamien ongelmien kanssa. Muuttoliike hyödyttää myös monia kehittyviä maita, joista lähteneiden siirtolaisten rahälähetykset kotimaahan ylittävät jo moninkertaisesti esimerkiksi perinteisen kehitysavun määrän. Toisaalta muuttoliike tarkoittaa usein haitallista aivovuotoa. Muuttoliike ei myöskään ole yksisuuntaista – myös rikkaista maista lähdetään ulkomaille. Tulevaisuudessa muuttoliikkeeseen liittyy monia ratkaisemattomia kysymyksiä, mutta kehittämällä kansainvälisiä sopimuksia ja järjestelmiä muuttoliike voi toimia myös yhteiskunnallisena voimavarana.